

Die Haghe

Mei 2009
119e jaargang nr. 3
verschijnt 6 x per jaar

Beschermvrouwe H.M. de Koningin

LEDENBERICHT

Van de voorzitter

Na de met name voor onze penningmeester zo plezierig verlopen Algemene Voorjaarsledenvergadering op de zolder van het Haags Historisch Museum, stomen wij vrolijk voort naar de zomer en verheugen ons over de komende excursies en lezingen. Aangaande de Zomerexcursie, eind augustus, krijgt u in het volgende Ledenbericht nadere informatie. Nog een opmerking over het aanmelden voor alle activiteiten: Soms krijgt het bestuur te horen, dat het 'toch geen zin heeft je op te geven, want binnen een dag is alles alweer volgeboekt'. Op zichzelf is dat onjuist. Als in ons Ledenbericht geen maximum aantal deelnemers voor een activiteit genoemd wordt, is te allen tijde iedereen welkom. Staat er wél een maximum bij, dan geldt in eerste instantie: wie het eerst komt, die het eerst maalt. Maar: bij overintekening doen wij ons uiterste best voor hen die 'afvallen' een reservedag te zoeken om die activiteit te herhalen. Dat lukt natuurlijk niet altijd (wij zijn vanzelfsprekend afhankelijk van de welwillendheid van de betrokken organisatie), maar met regelmaat wel degelijk. Wie zich dus, uit een soort van *défaitisme*, niet aanmeldt, wordt dan natuurlijk ook niet voor die extra dag uitgenodigd. En aldus ontstaat de *selffulfilling prophecy*. En dat is voor alle partijen jammer.

Diederick Cannegieter

Activiteiten voor de leden

Lezing over het oude centrum rondom de Nieuwe Kerk

Op zaterdag 16 mei zal de heer G.J. Lemckert een lezing houden over het oude centrum van Den Haag. Centraal in deze geïllustreerde lezing staan het gebied rondom de Nieuwe Kerk aan het Spui, de Bierkade, de Lutherse Burgwal en de Paviljoensgracht. Dit deel van het dorp Die Haghe, waar ambachtslieden en boeren woonden en werkten en de joodse buurt zich ontwikkelde, ligt op een veenlaag. De scheiding tussen zand en veen dateert al vanaf het allereerste begin van Den Haag, aangezien het Binnenhof in de dertiende eeuw op een hoge strandwal is aangelegd. Aan de hand van historische foto's en verhalen over het oude centrum, het ontstaan van de Nieuwe Kerk, de Haagse joden en het levendige ambachtscentrum rondom de Haagse grachten, neemt de spreker de aanwezigen mee op een reis terug in de tijd.

AGENDA

16 mei

Lezing over het oude centrum rondom de Nieuwe Kerk.

3 juni

'Den Haag heeft gesproken' - wandeling langs juridische instellingen.

27 juni

Bustocht langs de Nieuwe Haagse School.

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas

De Nieuwe Kerk, schilderij door B. van Bassen, 1650 (coll. Haags Historisch Museum).

De heer G.J. Lemckert ging zich na zijn afscheid als directeur van het Ministerie van Volksgezondheid, waarbij hij werd onderscheiden als Officier in de Orde van Oranje-Nassau, toeleggen op de bestudering van de sociale woningbouw van eind negentiende en begin twintigste eeuw in zijn geboorteplaats Den Haag. Hij is lid van Die Haghe en houdt zich tegenwoordig uitgebreid bezig met de Haagse historie.

Datum: zaterdag 16 mei

Aanvang: 11.15 uur

Locatie: Haags Historisch Museum, Korte Vijverberg 7

Kosten: 3 euro

Aanmelden bij: Diana Timmer, timmer@haagshistorischmuseum.nl of 070 3123065

‘Den Haag heeft gesproken’ - wandeling langs juridische instellingen

De Rolzaal op het Binnenhof, gravure door F. van Bleijswyck, ca. 1730 (coll. Haags Historisch Museum).

Toen de graven van Holland zich in Den Haag vestigden, brachten zij ook hun hofhouding en raadslieden mee. Hieruit ontwikkelden zich de oudste juridische instanties van ons land. Zo is de Raad van State, oorspronkelijk een adviescollege van de landsheer, nog steeds in het Hofgebied gevestigd. Waar eerst recht gesproken werd op het Binnenhof, in het huis van de graven zelf, vonden de rechtszaken van het Hof van Holland vanaf de 16de eeuw ook plaats in de Gevangenpoort. Hier werden de verdachten van het Hof

van Holland met behulp van ‘tortuur’ tot een bekentenis gedwongen. Tijdens deze wandeling ziet u de plaatsen die een bijzondere rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van Den Haag als Internationale Stad van het Recht.

Datum: woensdag 3 juni

Tijd: 14.00-15.30 uur

Locatie: Haags Historisch Museum, Korte Vijverberg 7, verzamelen in het museumcafé

Kosten: 3 euro

Aanmelden bij: Diana Timmer, timmer@haagshistorischmuseum.nl, of 070 3123065

Bustocht langs de Nieuwe Haagse School

In vervolg op zijn lezing van 18 april j.l. over de Nieuwe Haagse School organiseert de architectuurhistoricus drs. Marcel Teunissen op zaterdag 27 juni speciaal voor Die Haghe een bustocht langs deze plastische baksteenarchitectuur.

Over deze stroming, die tijdens het interbellum een belangrijk stempel op het Haagse stadsbeeld heeft gedrukt, publiceerde hij vorig jaar het standaardwerk *Schoone Eenheid* (voor een bespreking van dit boek, zie onder: Nieuwe publicaties). Tijdens deze bustocht, die van 11.00 tot 13.00 uur zal duren, geeft de heer Teunissen een algemene toelichting op de Nieuwe Haagse School, waarbij stedenbouw, architectuur en detaillering centraal staan: in harmonieuze verhouding, als ‘schoone eenheid’, aldus een formulering van de bekende architect H.P. Berlage.

De route is als volgt: vertrek Spuiplein, bij Centrale Bibliotheek, Spui, Hofweg, Kneuterdijk, Parkstraat, Plein 1813, Javastraat, Wassenaarseweg, Jozef Israëlsplein (*hier uitstappen voor bezichtiging van woonhotel Wils / Lourijssen en herenhuis Lourijssen in de Mauwestraat*), Wassenaarseweg, Van Hogenhoucklaan (*hier stoppen voor woonhotel Hogenhout, Lourijssen en villa Brandes aan de Van Hogenhoucklaan*), Ruychrocklaan, Van Alkemadelaan, Waalsdorperweg, Nieuwe Parklaan (*hier stoppen voor villa Windekind, Roosenburg*), Gevers Deynootweg, Jurriaan Kokstraat, Prins Willemstraat, Duinstraat, Westduinweg, Statenlaan, Stadhouderslaan (*hier stoppen voor Gemeentemuseum Berlage*), President Kennedylaan, Houtrustlaan, Sportlaan, Houtrustweg, Laan van Poot, Nieboerweg, Goudenregenstraat, Goudenregenplein (*hier uitstappen voor bezichtiging van Papaverhof Wils*), Goudenregenstraat, Laan van Meerdervoort, Thorbeckelaan, Loosduinsekade, Zuiderparklaan, Troelstrakade, Hildebrandplein, Goeverneurlaan, Van Musschenbroekstraat, Rijswijkse-weg, Rijswijkseplein, Pletterijkade, Spui, terug Spuiplein. Deze bijzondere excursie voert de deelnemers dus van het Centrum, via Willemspark, Archipel, Benoordenhout, Scheveningen, Statenkwartier, Vogelwijk, Bloemenbuurt, Rustenburg-Oostbroek en Laakkwartier, terug naar het Centrum. Aan deze bustocht kunnen maximaal 52 personen deelnemen.

Datum: zaterdag 27 juni

Aanvang: 11.00 uur

Vertrekpunt: Spuiplein, ter hoogte van de Centrale Bibliotheek

Kosten: 10 euro voor leden en 15 euro voor introducés, te voldoen op giro 71791 ten name van Geschiedkundige Vereniging Die Haghe, onder vermelding van ‘bustocht’

Aanmelden bij: Diana Timmer, timmer@haagshistorischmuseum.nl of 070 3123065

Oproep 1

Het e-mail adresbestand is hopeloos verouderd en om die reden niet meer te gebruiken. Wilt u zo vriendelijk zijn uw mailadres door middel van een blanco mail naar p.kieft@planet.nl te sturen? Zo kunnen wij u snel bereiken, bijvoorbeeld om u mee te delen dat u alsnog aan een activiteit kunt meedoen, waarvoor u aanvankelijk niet geplaatst kon worden.

Begrijpt u goed: een en ander is geheel op basis van vrijwilligheid.

Paul de Kieft
secretaris

Oproep 2

Het Haags Historisch Museum zoekt vrijwilligers die in publicaties, kranten, tentoonstellingscatalogi en dergelijke gaan zoeken naar voorwerpen die interessant zijn voor de Haagse historie. Dat kunnen schilderijen (stadsgezichten, portretten) zijn, maar ook zaken als een bijzondere maquette van een Haags gebouw, een vaas met een Haagse achtergrond of het zilveren inktstel dat ooit van een Haagse burgemeester is geweest. Of de troffel van een bekende Haagse metselaar en de mondharmonica van 'Jan de Fluit'. De bedoeling is een werkgroepje op te starten dat zich gedurende enkele maanden met het documenteren van dit soort vondsten gaat bezighouden. Dit mede in het kader van de ontwikkeling van een nieuw Collectieplan. We zijn benieuwd of er ook leden van Die Haghe zijn, die hieraan hun medewerking willen verlenen. U kunt zich opgeven bij mevr. Gail de Boer, tel. 070-3123061.

Nieuwe publicaties

Schoone Eenheid

In de Samenvatting van *Schoone Eenheid* schrijft auteur Marcel Teunissen: 'Een groot aantal Nederlandse architecten uit het interbellum wordt internationaal gewaardeerd vanwege hun bijdrage aan de ontwikkeling van de moderne stedenbouw en architectuur. Afgezien van Jan Wils met zijn Papaverhof valt de Haagse architectuur uit die tijd nagenoeg volledig buiten die waardering. Sterker nog. In de Nederlandse architectuurgeschiedenis bekleedt het Haagse interbellum en dan in het bijzonder de architectuur van de Nieuwe Haagse School een marginale positie.'

In de meer dan 350 pagina's die aan deze constatering voorafgaan wordt overtuigend aangetoond dat deze positionering geheel ten onrechte is. Het op de kaart zetten van de Nieuwe Haagse School is de verdienste van vooral Victor Freijser geweest. Na zijn artikel 'Co Brandes en de Nieuwe Haagse School' dat in het Jaarboek Die Haghe 1985 verscheen, volgde in 1993/94 de gelijknamige tentoonstelling onder zijn leiding in het Haags Historisch Museum. Een begeleidende publicatie kwam toen helaas niet van de grond. Wel verscheen in 1997 een architectuurkaart van Den Haag en Wassenaar waarop de vele hoogtenpunten van de Nieuwe Haagse School staan ingetekend. In 2003 kregen Victor Freijser en Marcel Teunissen van de gemeente Den Haag de opdracht onderzoek te verrichten naar de stedenbouw en architectuur van het Haagse interbellum. De Stichting Nomadisch Paviljoen zorgde voor de begeleiding. Het onverwachte overlijden van Victor Freijser in 2007 heeft ertoe geleid dat co-auteur Marcel Teunissen de omvang van het onderzoeksgebied enigermate moest beperken en bijvoorbeeld aan het Belgisch Park en het Regentesse-Valkenboskwartier minder aandacht kon geven dan die wijken verdienen. Desondanks is het resultaat zonder aarzeling monumentaal te noemen. Niet alleen door het boekformaat (32 x 25 cm) en het aantal pagina's (368), maar ook door de honderden schitterende foto's van Peter de Ruig en de teksten waarin de Nieuwe Haagse School in al zijn facetten wordt beschreven. Den Haag mag dan wel eens de art nouveau-stad bij uit-

Parkflat Marlot door Co Brandes, 1934 (foto: Peter de Ruig).

stek genoemd worden, wie dit boek leest zal al snel overtuigd raken van het feit dat in wijken als Houtrust, de Vogelwijk, Kijkduin, Marlot, Benoorden- en Bezuidenhout, Laakkwartier, Rustenburg-Oostbroek en Duindorp geen bouwstijl zo veelvuldig voorkomt en sfeerbepalend is als die van de Nieuwe Haagse School. Alleen al van Co Brandes zijn in Den Haag en omstreken meer dan 500 huizen en gebouwen gerealiseerd, waaronder een flatgebouw aan het Couperusplein (1931-32). Andere bekende Nieuwe Haagse Schoolarchitecten zijn: J. Wils en F. Lourijns (flatgebouw Jozef Israëlsplein, 1926), B. Bijvoet en J. Duiker (villapark Meer en Bosch in Kijkduin, 1921-23), D. Roosenburg (Windekind, Nieuwe Parklaan, 1928) en W. Verschoor (Huize Boschzicht, Benoordenhoutseweg, 1918-20). Van deze en andere architecten zijn in het boek korte biografieën te vinden en vele voorbeelden van hun werk. Het wreekt zich wel dat het boek geen registers bevat, waardoor het nodige zoekwerk verricht moet worden om een goed overzicht te krijgen van een architectenoeuvre. Een aantal hoofdstukken wordt besteed aan gebouwtypen. Utilitaire gebouwen, zoals kantoren, winkels, scholen en kerken. Maar vooral woningen: villa's, herenhuizen, eengezinswoningen, portiek- en flatwoningen en een nieuw - typisch Haags - verschijnsel: het woonhotel. In Amsterdam werden er drie gerealiseerd, in Rotterdam slechts één, maar in Den Haag niet minder dan 46 (bijvoorbeeld het reeds genoemde Boschzicht of het Willemsparkflat aan de Zeestraat/Javastraat van A.H. Wegerif uit 1928-31). Deze appartementsgebouwen fungeerden als stedelijk alternatief voor de villa. De zeer bemiddelde bewoners van deze ruime tot zeer ruime woningen konden gebruik maken van een keur aan individuele en collectieve voorzieningen, als antwoord op het tekort aan (betaalbaar) dienstpersoneel. Tussen 1920 en 1939 groeide de Haagse bevolking met 150.000 tot 504.000 (ter vergelijking Den Haag telt nu zo'n 460.000 inwoners). Dat maakte een ongekend hoge bouwproductie noodzakelijk. Maar naast deze praktische kant van de zaak, lukte het ook stedenbouw en architectuur op een zinvolle en esthetische manier met elkaar te verbinden tot een 'schoone eenheid' en kon Den Haag zich profileren als woonstad bij uitstek.

De architecten van de Nieuwe Haagse School vormden geen hechte groep met eenzelfde ideologie, noch gingen zij de (architectuur)wereld met manifesten te lijf (dat zij niet meededen aan architectuurdebatten heeft zonder twijfel tot gevolg gehad dat zij in de marge van de architectuurgeschiedenis terecht zijn gekomen). Maar door verwante opvattingen over plattegronden en architectonische vormtaal zijn hun woningen en gebouwen heel herkenbaar: ritmisch in- en uitspringende gemetselde erkers, balkons, loggia's en muurvlakken worden horizontaal benadrukt door betonnen gevelbanden, ver uitstekende betonnen luifels, dakoverstekken en in elkaar grijpende dakpartijen. Verticale accenten worden gelegd door toren(tje)s en forse schoorstenen met niet zelden een a-symmetrisch totaalbeeld tot gevolg. Grote ramen met smalle stalen kozijnen zorgen voor veel licht in het interieur. Uit alles blijkt ook de grote aandacht voor decoratieve details. De robuuste kubische vormen van het exterieur worden 'verzacht' door bloembakken en de geleidelijke overgang van architectuur naar natuur wordt bewerkstelligd door terrasmuurtjes en pergola's.

Schoone Eenheid nodigt uit om Den Haag met een ander oog te gaan bekijken. En wie op talrijke plekken in de stad de huizen en gebouwen van de Nieuwe Haagse School ontdekt, zal in dit fraaie boek hierover heel veel informatie en zeer interessante analyses kunnen vinden.

Marcel Teunissen en Victor Freijser, *Schoone Eenheid. Stedenbouw en architectuur van de Nieuwe Haagse School*, Den Haag uitgeverij De Nieuwe Haagsche 2008, 368 pag., met vele kleurenfoto's van Peter de Ruig, ISBN 978-90-77032-86-2, prijs 49 euro.

Michiel van der Mast

De archeologie van Den Haag

Sommige boeken kun je recenseren zonder ze open te slaan. Ook in dit geval had dat zeker gekund. De namen van de auteurs staan garant voor kwaliteit: Anne de Hingh leverde in 2005 een prachtig boek over de Romeinen in Valkenburg (ZH). Evert van Ginkel ken ik al jaren van tal van publicaties op archeologisch terrein, die zowel informatief als uiterst toegankelijk geschreven zijn. Tenslotte staat ook uitgeverij Matrijs garant voor een uitstekend product. Dat zie je ook meteen als je dit boek beetpakt: een kloeke uitgave, fraai gebonden, met mooie afbeeldingen op het omslag. Maar vooruit, laat ik als recensent niet al te gemakzuchtig zijn, en me op de inhoud werpen.

Het boek geeft een helder overzicht van de Haagse regio van de prehistorie tot de moderne tijd. Na een nuttig hoofdstuk over het ontstaan van het strandwallenlandschap, in feite de ondergrond van Den Haag, krijgen we in het tweede hoofdstuk te maken met de eerste boeren die zich omstreeks 3800 voor Christus vestigden in de latere nieuwbouwwijk Ypenburg. De auteurs wijzen er ook op dat vele meters onder de bodem van Den Haag nog sporen kunnen zitten van mensen die hier tussen 8000 en 6000 voor Christus een bestaan als jager en verzamelaar hadden. De kans dat er nog eens sporen van hun schamele hutten en resten van hun bescheiden werktuigjes worden gevonden, is klein. In de volgende hoofdstukken worden de latere archeologische tijdvakken en de bijbehorende vondsten beschreven. Gelukkig geeft het boek meer dan de titel belooft, want ook de Haagse regio komt aan bod. Zo is er tevens aandacht voor bijvoorbeeld het Bronstijdgraf in Wassenaar en de Romeinse stad Forum Hadriani in het huidige Voorburg. Sinds de archeologie van Den Haag voor het eerst werd beschreven in een overzichtswerk (in drie deeltjes van de VOM-reeks in de jaren 1991-1993) zijn er vele nieuwe spectaculaire vondsten gedaan. Zoals het grafveld op Ypenburg of de vier Romeinse mijlpalen die in 1997 werden aangetroffen in Wateringse Veld.

Het overzicht eindigt in de 18de eeuw. De laatste paragraaf is gewijd aan de Haagse archeologie in de eenentwintigste eeuw. Dit stukje is wel uiterst beknopt. Hier had ik nog wel iets meer willen vernemen over het wel en wee van de gemeentelijke afdeling archeologie en van het 'archeologische bedrijfsleven' (hier doelen de auteurs op de zelfstandige archeologische bureaus) dat tegenwoordig ook in de stad actief is. Wat ik wel een beetje mis in dit boek is het commentaar van de opgravers zelf. Het zou leuk zijn geweest

De inhoud van een graf uit de Romeinse tijd aan de Kwaklaan in Wateringse Veld.

De afbeeldingen in het boek verdienen, tot slot, wel een bijzondere vermelding. Via de archeologische publicaties van de gemeente in de VOM-reeks zijn we al jarenlang getraakteerd op prachtige kaartjes, foto's en een fraaie vormgeving, maar dit boek spant wat dat betreft wel de kroon. De kaartjes ogen mooier en duidelijker dan ooit, die foto's van opgravingen en van de diverse bijzondere vondsten zijn prachtig. Heel bijzonder zijn de reconstructietekeningen van Ulco Glimmerveen uit Dwingeloo. Deze kunstenaar heeft zich duidelijk laten inspireren door Google Earth, waarbij de beschouwer vanuit de hoogte op het landschap neerkijkt. Zie de afbeelding op het omslag, een impressie van het duingebied bij Solleveld in de zevende eeuw na Christus. We hangen zo'n vijftig meter boven het landschap, een Bruine Kiekendief vliegt ons voorbij en in de verte zien we, op een open plek temidden van de bossen, een groepje boerderijen. Pas na diverse keren kijken viel mijn oog plotseling op een detail (slechts enkele millimeters op de afbeelding): even buiten de nederzetting volgt een groepje mensen een smal slingerend pad door het duinlandschap, een dode op een baar met zich mee voerend. Achter dit groepje volgen nog drie mensen. Men is op weg naar de begraafplaats op de voorgrond. Waarom dit detail mij plotseling trof als een mokerslag, kan ik eigenlijk niet verklaren. Wat een prachtig boek!

Anne de Hingh en Evert van Ginkel, *De archeologie van Den Haag*, uitgeverij Matrijs, Utrecht 2009, 192 pag., rijk geïllustreerd, ISBN 978 90 5345 371 1, prijs 24,95 euro, na 15 juli 29,95 euro.

Robert van Lit

Nieuwe Leden

De heer drs. L.A.R.A.A. Allard, de heer dr. P.C. van Braam van Vloten, de heer mr. B.H.Th. van Broeckhuysen, mevrouw M. Douqué, mevrouw W.M. Mekking, mevrouw mr. G. Moesbergen, de heer en mevrouw W.R.M. Nan, mevrouw A.K. Penders-van Kimmenade, mevrouw C. Schaaij, mevrouw P.W. van Vliet en de heer L.J. Vogelaar.

Het bestuur van Die Haghe is als volgt samengesteld:

Voorzitter
drs. D.J. Cannegieter

Vice-voorzitter
mw. drs. A.J.I. van Schaik

Secretaris
drs. P. de Kieft

Penningmeester
Ir. R.J. Gmelig Meijling

Leden
mw. Ph.A.M. Swenker
drs. C.M. Nigten
mw. drs. D. Timmer

Secretariaat
Ursuland 61
2591 GT Den Haag
e-mail: p.kieft@planet.nl

Financiën
Storting op giro 71791 t.n.v.
Geschiedkundige Vereniging
Die Haghe

Info ledenadministratie en opgave nieuwe leden
de heer H.J. Hendriks
tel: 079-3418355
(tussen 18.00 en 20.00 uur)
herman.hendriks@hetnet.nl

Redactieadres Ledenbericht
Balistraat 32
2585 XT Den Haag
e-mail: m.vandermast@tiscali.nl

Redacteur Ledenbericht
drs. W.M. van der Mast

Website Die Haghe:
www.haagsegiedenis.nl

Jaarboek Die Haghe
Voor aanwijzingen auteurs en inzenden van kopij:
V.L.C. Kersing, Dienst Stadsbeheer Afdeling Archeologie,
Postbus 12651, 2500 DP Den Haag, tel. 070-3536633, e-mail v.kersing@dsb.denhaag.nl